

Pareto som julenisse

Et forslag til effektivisering av julegavesystemet

AV
AGNAR SANDMO

Julen er en gledens tid – i alle fall for andre enn økonomer som bekymrer seg om effektiv ressursbruk. Også ellers i året er det nok så at vi registrerer brudd på reglene for samfunnsøkonomisk effektiv ressursallokering, men det står allikevel fast at det store flertall av slike brudd skjer på selve julaften. Det er på tide at julegavesystemet underkastes en skikkelig økonomisk analyse og at velferdsteoretisk velbegrunnede reformforslag fremsettes.

Problemet med julegavene er selvsagt at de gis *in natura* i stedet for som generell kjøpekraft. Riktignok finnes det samfunnsbevisste mennesker som gir penger (kontanter, gavesjekk o.l.), men de er i sørgelig mindretall. Det kan ikke sterkt nok fremheves at enhver gjenstandsgave påfører samfunnet et effektivitetstap. Beviset for dette er enkelt og finnes i en eller annen form i alle standardverker på området. Sett at man sammenligner de to alternativer som er å gi person X en gjenstand Y til en pris av kr. 100 med å gi X 100 kroner direkte. X vil aldri kunne tape på å få gaven i kontanter. Det kan selvsagt tenkes at det han helst vil bruke de 100 kroner til, nettopp er å kjøpe Y. Men normalt vil han foretrekke å bruke pengene på annen måte. Det vil si at det første alternativet påfører ham et tap i forhold til det andre. Og hvis individuelle preferanser skal ligge til grunn for vurderinger av samfunnets velferd, er dette et tap for samfunnet, ikke bare for X.

Det totale effektivitetstap for Norge kan komme opp i store summer. La oss som en illustrasjon anta at hver nordmann gir 10 julegaver og at det gjennomsnittlige effektivitetstap kan settes lik 20 kroner pr. gave. (Empirisk beregnes dette ved å spørre X hvilket kontantbeløp som han anser som likeverdig med Y. Differansen mellom 100 kroner og dette beløpet er effektivitetstapet.) Dette innebærer et samfunnsøkonomisk tap på 800 millioner kroner pr. år eller bortimot en halv prosent av nettonasjonalproduktet. Hvis noen synes at dette høres lite ut, bør de huske på at gevinsten ved norsk EF-tilslutning i sin tid ble anslått til 1 prosent av nettonasjonalproduktet. Og det var en engangsgevinst – her er det tale om et årlig tap for Norge som nasjon. Diskonterer man tapet for alle fremtidige år med 7 prosent rente (som anbefalt av Finansdepartementet), vil man komme til at nåverdien

av alle fremtidige tap utgjør ca. 7 prosent av dagens nasjonalprodukt. Gevinsten for Norge ved reformer på dette felt er altså av størrelsesorden syv ganger fordelen ved EF-tilslutning. Det er neppe å ta for sterkt i å si at problemet hittil ikke er blitt viet en tilsvarende oppmerksomhet.

Hva kan gjøres? Ett alternativ er selvsagt å påby at alle gaver skal gis på kontantbasis, men det trenges i alle fall en klargjøring av hvordan dette rent praktisk skal skje når giver og mottaker er geografisk fjernt fra hverandre. Samtidig bør vi ikke være blinde for at julegavene fyller en sosial funksjon som gjør at dette alternativet lett kan føles som en forarming av det sosiale samkvem i julen. Spørsmålet er derfor om en kan finne frem til reformer som gjør at denne julegavenes sosiale funksjon kan beholdes også etter en effektivisering av systemet. Jeg skal her fremlegge to slike reformforslag, et moderat og et radikalt. Jeg ser ingen grunn til å legge skjul på at mine egne sympatier går i radikal retning.

Det moderate alternativet går ut på at det i samarbeid med bankvesenet utarbeides en egen gavegiro. Giroblanketten gis en festlig utforming med nisser, kornnek, barn i andre land etc. som dekorasjon. Giverens og mottakerens navn og kontonummer påføres, og gaven er dermed klar til å legges under treet.

Legg merke til at selv dette enkle reformforslaget har en stor fordel i tillegg til dem som vi allerede har påpekt. Det innebærer en betydelig besparelse av transaksjonskostnader for den enkelte giver og for økonomien som helhet. Tidkrevende innkjøpsrunder elimineres, herunder også den tid som går med til å finne en gave hvis pris harmonerer med hva man synes at vedkommende mottaker «er verd». Her kan beløpet påføres direkte – med desimalers nøyaktighet.

Men nettopp transaksjonskostnadene er også systemets svakhet. Det leder til en kolossal belastning av bankvesenet i ukene før jul. I talleksempelen ovenfor innebærer det at 40 millioner giroblanketter skal passere gjennom bankvesenet i noen hektiske førjulsuker. Denne svakheten vil kunne elimineres – i alle fall langt på vei – gjennom det radikale alternativet.

Dette kan kort beskrives som følger. Det opprettes

en statlig clearingsentral for julegaver. Denne vil muligens kunne innebygges i en eksisterende institusjon – Rikstrygdeverket, Distriktenes Utbyggingsfond eller Norsk Tipping. Hver giver fyller ut et skjema med navn og beløp for hver person han ønsker å gi en gave til. Ved en enkel databehandlingsrutine i clearingcentralen vil man for hver nordmann få ut nettoen – d.v.s. differansen mellom det han selv totalt vil gi og det andre ønsker å gi til ham. Et par dager før jul går det ut en giro til hver giver/mottaker med nettobeløpet påført – positivt eller negativt – med ønske om god jul. Jeg tror det er vanskelig å komme nærmere det ideelle system. At det er selvfinansierende behøver jeg ikke å påpeke her. Det er blitt gjort en gang for alle av Leon Walras.

Hvordan bør skattesystemet komme til anvendelse på julegavene? Under vårt nåværende system er julegaveinntekt fritatt for beskatning, og dette skyldes i første rekke kontrollproblemer. Disse vil imidlertid forsvinne under det nye systemet, og det kan derfor være grunn til å diskutere om julegavesystemet har fordelingsmessige konsekvenser som bør motvirkes gjennom beskatningen.

Her kan det tenkes ulike løsninger. Hvis førjulsfordelingen av inntekt er optimal, vil et «first best» inngrep bestå i å legge koppskatter på alle individer som gjenoppretter denne etter jul. Denne løsningen har den paradoksale implikasjon at alle vil få en netto utbetalt fra clearingsentralen på null etter skatt –

eventuelt et lite negativt beløp for å dekke administrasjonskostnadene.

Hvis etterjulsfordelingen er optimal, bør gaveinntekter være fritatt for skatt som under dagens system. Det synet på julegavene som her kommer til uttrykk, er at de er private aktørers frivillige fordelingspolitikk. Gjennom gavene modifiseres førjulsfordelingen i retning av den fordeling som best svarer til aktørenes etiske preferanser.

Begge disse løsningene representerer ekstremstandpunkter. I den second best-verden vi faktisk lever i, må inntektsfordelingen antas å være optimal bare sett i relasjon til de virkemidler som faktisk står til disposisjon i fordelingspolitikken. Det viktigste av disse er den progressive inntektsskatt. En naturlig løsning på problemet er derfor å gjøre gaveinntekter skattbare under inntektsskatten, med fradrag dersom en skulle komme ut med en negativ netto. Denne ordningen vil modifisere de mer ekstreme utslag av systemet. Byrden vil bli lettet for den gavmilde men upopulære, samtidig som den blir tyngre for den populære gniere. En side ved systemet som krever ytterligere forskning og utredning, er konsekvensene av dette for det offentliges skatteinntekter. Disse skal vi ikke gå inn på her. Vi nøyer oss med å fastslå at det på dette feltet er nok av spennende arbeidsoppgaver for samfunnsengasjerte og talentfulle økonomer.